

GDYNIA I ZAKOPANE – „STYL ZAKOPIAŃSKI”, MODERNIZM, FUNKCJONALIZM. PODOBIEŃSTWA I RÓŻNICE

ANTONI JACEK KOSESKI

STRESZCZENIE

Gdynia i Zakopane to dwa słynne miasta na granicach II Rzeczypospolitej, pierwsze nad Bałtykiem, drugie pod Tatrami. Celem niniejszej pracy jest próba porównania pozornie odmiennego ich oblicza pod kątem architektury ośrodków. W obu – aczkolwiek w nieproporcjonalnym

zakresie – zaistniał „styl zakopiański”, modernizm i funkcjonalizm.¹

Słowa kluczowe: polskie miasta, Gdynia, Zakopane „styl zakopiański”, modernizm, funkcjonalizm

GDYNIA AND ZAKOPANE – THE “ZAKOPANE STYLE”, MODERNISM, FUNCTIONALISM. PARALLELISMS AND DIFFERENCES

ABSTRACT

Gdynia and Zakopane are two towns famous in the interwar Poland, situated, respectively on the Baltic Sea and in the Tatra Mountains. The article aims at comparing their seemingly different architectural make up and showing that in both, even though in different proportions, one can

find the heritage of the “Zakopane style”, modernism and functionalism.²

Key words: Polish towns, Gdynia, Zakopane, “Zakopane style”, modernism, functionalism

Ogólne określenie stylów

1. „Styl zakopiański”

„Styl zakopiański” jako jednostka stylowa odznaczający się, jak każdy styl architektury, specyficznym planem, bryłą, konstrukcją i detalem budowli zaistniał na terenie dawnej Rzeczypospolitej w latach 1892–1939. Stanowił jeden ze sty-

łów narodowych – obok na przykład stylu dworowego czy neorenesansu polskiego – kreowanych u schyłku okresu zaborów. Jego genezy upatruje się w dawnym budownictwie Tatr i Podhala reprezentowanym przez dwa typy budowli-szałas: typ kamienny tzw. koliba (np. w Dolinie Pięciu Stawów) oraz typ drewnianej szopy (np. na Polanie Waksmundzkiej i Hali Stoły). Istotnym archetypem była też chata góralska z klasycznym po-

¹ Artykuł ten powstał w ślad za cenną inspiracją pana dr. hab. profesora Andrzeja Kazimierza Olszewskiego promotora mojej pracy o Gdyni lat 1922–1939.

² This article was inspired by Prof. Andrzej Kazimierz Olszewski, the supervisor of my dissertation about Gdynia in the years 1922–1939.

działem wnętrza na sień, izbę czarną i białą oraz komorę.³

Stanisław Witkiewicz na przełomie XIX i XX w. tworząc grupę kilkunastu budynków drewnianych, których cechy określił mianem „stylu zakopiańskiego”, nawiązywał do ludowego budownictwa Podhala. Według Witkiewicza stylów istniał na terenie Polski wcześniej, ale został wyparty przez inne style.

Podstawowe cechy „stylu zakopiańskiego” to mury z cokołów lub granitu, drewniana konstrukcja wieńcowa, w tym przypadku zrębowa na tzw. obłap, co trafnie określa Grażyna Ruszczyk stwierdzeniem, że „charakterystyczną cechą chałup o konstrukcji zrębowej są rysie oczepowe, czyli silnie wysunięte przed lico ścian końcówki bierwion znajdujące się pod okapem dachu”. Lica budynków tworzyły tzw. płazy (bale, deski) ze smreków (świerków); dachy były łamane dwuspadowe z półszczytem górnym; elewacje zdobiono rytami w formie słońca, ciupag, rozet, lilii złotogłów; bryłę urozmaicały ganki i werandy. Reprezentują je czołowe dzieła Stanisława Witkiewicza – willa „Koliba” (1892), willa „Pod Jedłami” (1896–1897), kaplica na Jaszczurówce (1908). Budowniczymi ich byli zakopiańscy cieśle: Jan Obrochta z Bartusiów oraz Józek Giewont i inni.

2. Modernizm, funkcjonalizm i jego nurt *Streamlined Style* czyli „styl okrętowy”

Modernizm jako styl w architekturze jest pojęciem tak szerokim, że zasługuje na obszerne opracowanie. Ogólnie oznacza nowoczesność, odejście od secesji, która z kolei zarzuciła neostyle, wprowadzając bezporządkowość stylów poantycznych, a zwłaszcza krzywą linię i konstrukcję żelbetową oraz śmiałe zastosowanie okien, szkła. Czołowe dzieło modernizmu stanowi „Dom Pod Orłami” w Warszawie przy ul. Jasnej 1 (1912–1917, proj. arch. Jan Heurich junior). Twórczym rozwinięciem modernizmu jest **funkcjonalizm** – kierunek we współczesnej architekturze, urbanistyce i sztuce użytkowej, uznający dominację funkcji, z której wynika konstrukcja i forma obiektu. Praktyczne i teoretyczne podstawy współczesnego funkcjonalizmu ukształtowały się w 2. połowie XIX w. Zastosowa-

nie w szerokim zakresie nowych tworzyw (żeliwo, stal, beton, duże płaszczyzny szkła) i konstrukcji, podważyło formy architektury tradycyjnej (stylów historycznych i eklektyzmu). Louis H. Sullivan – inicjator wysokościowego budownictwa szkieletowego w Stanach Zjednoczonych i główny przedstawiciel tzw. szkoły chicagowskiej twierdził, że „forma podąża za funkcją” i że o estetyce budynku stanowi funkcjonalizm rozplanowania wnętrza. Idee te rozpowszechniała liczna grupa architektów modernistów, a prekursorem podobnych idei w Europie był Otto Wagner.

Wielki rozwój funkcjonalizmu nastąpił po I wojnie światowej, jego głównymi ośrodkami były: Niemcy, zwłaszcza Bauhaus, aż do czasów ich faszystyzacji w 1933 r. – a także Stany Zjednoczone wraz z emigrantami (m.in. W. Gropius, L. Mies van der Rohe, H. Scharoun) oraz Francja (T. Garnier, Le Corbusier), Związek Radziecki w okresie do jego stalinizacji w 1932 r. i Holandia, reprezentowana przez grupę De Stijl (G. T. Rietveld, J. J. P. Oud, T. van Doesburg).

Termin „funkcjonalizm” wprowadził Alberto Sartoris w opracowaniu „Gli Elementi dell’Architettura Funzionale” (1932). W połowie lat trzydziestych stało się już ogólną praktyką używanie słowa funkcjonalizm jako zbiorowego pojęcia obejmującego całą postępową architekturę lat dwudziestych oraz ustanowiony kanon jej prekursorów, zestawiony przez Sigfrieda Giediona.⁴ Szczytowym osiągnięciem estetyki funkcjonalizmu jest jego późna odmiana – *streamlined modern* czyli tzw. styl okrętowy zwany też „stylem opływowym”.⁵

W 1930 r. w Wielkiej Brytanii konstruktor pojazdów Charles Burney zbudował opływowy, tylnosilnikowy samochód nazwany Burney Streamline, w którym do minimum – przy ówczesnych możliwościach technicznych – zredukowany został opór powietrza podczas ruchu. Formę samochodu zapożyczył z opływowej (ang. *streamlined*) formy okrętu, co przyczyniło się do nazwania stylu. W 1932 r. w książce pt. „Horizons” (Horyzonty) amerykański architekt Norman Bel Geddes przyjął *streamlining* jako styl wzorcowy. Autor zawarł w niej szkice i zdjęcia opływowych modeli samochodów, autobusów, gładkich cylindrycznych pociągów.

³ Słusznie to zauważa Grażyna Ruszczyk w pracy *Polska architektura drewniana*, „Sport i Turystyka” – MUZA SA, Warszawa 2009, s. 215–216.

⁴ R. Banham, *Rewolucja w architekturze. Teoria i projektowanie w „pierwszym wieku maszyny”*, Warszawa 1979, s. 305.

⁵ A. J. Koseski, *Domy jak okręty*, „Spotkania z zabytkami”, nr 5, 1991, s. 18–21.

1. Gdynia, styl zakopiański, willa „Orla”, ul. Kasprowicza 2, 1928 r. Fot. autor
 1. Gdynia, the Zakopane style, the villa “Orla”, 2 Kasprowicza St, 1928. Photo by the author

Ewolucja form „opływowych” w Polsce zachodziła w trzech etapach. Pierwszym jej stopniem były domy z przeszklonymi narożnikami; drugim – stosowanie linii krzywej w całych elewacjach. Najbardziej rozwinięty, trzeci stopień stanowiły „domy-okręty” zawierające w swych bryłach o zaokrąglonych narożnikach i jasnych elewacjach długie poziomy bulajów, balkonów i tarasów, a także nadbudówki na dachu (często maszynownie wind) stylizowane na „gniazdo kapitańskie” statku.

Gdynia

W Gdyni w latach 1922–1939 zaistniały budowle w co najmniej 15 stylach⁶. Jednym z nich był „styl zakopiański” zauważalny w trzech obiektach. Pierwszy z nich to willa „Orla” przy ul. Kasprowicza 2 na Kamiennej Górze (il. 1), zbudowana w 1928 r. dla inż. Franciszka Drobniaaka z Krakowa;

budową kierował budowniczy B. Kowalski z Gdyni. Willa stanęła na stromej skarpie Kamiennej Góry, posadowiona na wysokim kamiennym murze oporowym. Do „stylu zakopiańskiego” nawiązuje w sposób luźny, zwłaszcza cokołem z arkadami, gankiem zwieńczonym trójkątnym szczytem i wydatnymi okapami. Z powodu rzeźby terenu przesunięto w elewacji wschodniej schody z biegnących na osi (w projekcie) na przyległe z prawej strony. Budynek na rzucie prostokąta wznosi się częściowo na murywanych piwnicach, jako parterowa willa z wysokim mieszkalnym poddaszem w dachu mansardowym. Obiekt wzniesiono w większości tj. w partii parteru i poddasza, w konstrukcji drewnianej szkieletowej szalowanej drewnianymi deskami na zewnątrz i wewnątrz. Dach wsparto na konstrukcji drewnianej, płatwiowo-kleszczowej i pokryto dachówką karpiońską w tzw. koronkę. Pięćosiową fasadę

⁶ A. J. Koseski, *Architektura Gdyni w latach 1922–1939*, rozprawa doktorska pod kierunkiem prof. dr. hab. A. K. Olszewskiego, Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

1992; idem, *Architektura osi reprezentacyjnej w Gdyni na wybranych przykładach obiektów z lat 1921–1939*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1992, s. 351–370.

2. Gdynia, styl zakopiański, willa przy ul. I Armii Wojska Polskiego 28. W zbiorach Oberburger meister der Stadt Gotenhafen
 2. Gdynia, the Zakopane style, the villa at 28 I Armii Wojska Polskiego St. From the collection of Oberburger meister der Stadt Gotenhafen

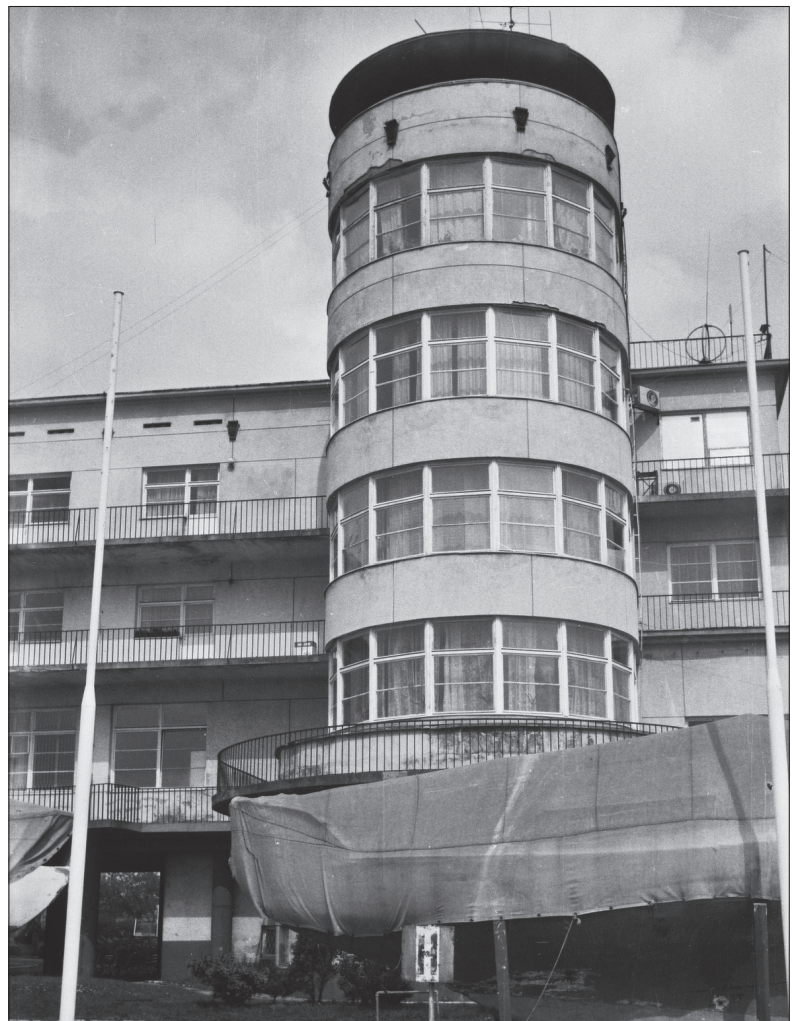
uksztalowano symetrycznie z werandą parteru na osi, na profilowanej podwalinie w formie nawiązującej do filarów skarp odsuniętych od muru i połączonych od góry łukami odcinkowymi. Na poddaszu weranda przechodzi w balkon o tralkowej balustradzie, który został przekryty dwuspadowym dachem wspartym na sześciu dobrze wyważonych drewnianych kolumnach związanych od góry fryzem gontowych kształtek. Ponad nim znajduje się trójkątny szczyt daszku zwieńczony sterczyną z lukarną.⁷

Klasycznym przykładem budynku w „stylu zakopiańskim” w Gdyni jest dom mieszkalny przy ul. I Armii Wojska Polskiego 28 (il. 2). Znajduje się również na Kamiennej Górze na jej zachodnim stoku. Daty budowy ani nazwisk projektanta i budowniczego oraz pierwotnego właściciela niestety nie udało się ustalić. W proporcjach i formach architektonicznych budynek nawiązuje wprost do willi projektowanych przez Stanisława Witkiewicza.

Na rzucie kwadratu wzniesiono osiowo rozwiązany dom na wysokim tynkowanym cokole murowanym, szalowany deskami naśladowującymi fakturą góralskie „płazy”. Dom o konstrukcji zrębowej jest parterowy z mieszkalnym poddaszem, przekryty stromym dachem „zakopiańskim” czterospadowym o rozwartej u dołu połąci tworzącej okap. Dach został plastycznie skomplikowany poprzecznym spłaszczonym dachem czterospadowym kryjącym mansardy po bokach, a także od frontu i zaplecza facjatkami zwieńczonymi trójkątnymi szczytami z rytem o motywie słońca. Strzelistość dachu akcentują dwa wysokie murowane kominy. Fasada jest symetryczna, pięcioosiowa w parterze z wejściem na osi dostępnym ze schodów dwubiegowych poprowadzonych wzdłuż ściany. Na osi symetrii pod drzwiami wejściowymi, w partii cokołu w półkolistej blendzie (arkadzie) znalazło się okno piwniczne zamknięte łukiem odcinkowym, zaś w facjacie – poziome okno trójdzielne, także okno skrajne w parterze,

⁷ Cenny opis ww. obiektu wraz z inwentaryzacją fasady przedstawił znany historyk architektury Gdyni Jerzy Heinrich (autor cyklu opracowań zabytków Gdyni). Por.: J. Heinrich, *Gdyńskie*

zabytki, „Rocznik Gdyński”, Nr 6, 1985, Towarzystwo Miłośników Gdyni, s. 50.

3. Gdynia, funkcjonalizm, Dom Żeglarza
 Polskiego, al. Zjednoczenia 3, 1936 r. Fot. autor
 3. Gdynia, functionalism, the House of the Polish
 Sailor at 3 aleja Zjednoczenia, 1936.
 Photo by the author

4. Zakopane, funkcjonalizm, kamienica z apteką, ul. Krupówki 35, lata 30. XX w. Fot. autor
 4. Zakopane, functionalism, the house with a pharmacy at 35 Krupówki St, 1930s. Photo by the author

a wejście flankowane jest przez okna-światliki. Po wojnie w budynku mieściło się przedszkole, od 1969 r. obiekt był użytkowany przez Automobilklub Morski w Gdyni.⁸

Na Kamiennej Górze, gdzie odnaleźć można większość odmian stylowych Gdyni międzywojennej, znajduje się trzeci obiekt z detalem w „stylu zakopiańskim”. Jest to willa o estetyce „stylu dwor-

kowego” przy ul. Sienkiewicza 10 – dom mieszkalny prof. Witwickiego, następnie inż. płk. Stefana Lemené. Dom murowany, tynkowany został wzniesiony wg projektu z 1925 r. (proj. werandy z 1929 r.) przez budowniczego B. Kowalskiego z Gdyni (por. willa „Orla” wzniesiona pod jego nadzorem). Piętro zostało nadbudowane w 1933 r. wg projektu inż. płk. S. Lemené. Fasada domu jest symetryczna, jed-

⁸ Wydział Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta w Gdyni, sygn, akt 36/28.

5. Zakopane, styl zakopiański, willa „Bałamutka”, ul. Jagiellońska 6. Fot. autor
 5. Zakopane, the Zakopane style, the villa “Bałamutka”, 6 Jagiellońska St. Photo by the author

nobiegowe schody wiodą do głębokiego portyku, który flankują dwie kolumny, nad nim znajduje się obszerny ażurowy balkon. Balkon poddasza wieńczy dach „zakopiański” z wydatnym okapem, łamany z półszczytem górnym z wysoką sterczyną.⁹

Nowoczesna, modernistyczna architektura Gdyni, paradoksalnie również posiada wspólne cechy z awangardowymi domami Zakopanego. Nie jest to jednak przypadek – odmiany modernizmu i funkcjonalizmu zaistniały w budowlach II RP od Gdyni, poprzez Poznań, Katowice, Kraków, Lwów, Brześć, Wilno po Zakopane.¹⁰

Dom Żeglarza Polskiego przy al. Zjednoczenia 3 w Gdyni (il. 3), usytuowany na końcu Mola Południowego powstał wg projektu z 1936 r. warszawskich architektów Bohdana Damińskiego i Tadeusza

Sieczkowskiego jako główny akcent Żeglarskiego Ośrodka Morskiego, którego układ rozstrzygnięto w drodze konkursu.¹¹ Gmach główny został wzniesiony w latach 1938–1939 do stanu surowego zamkniętego, natomiast towarzyszące hangary powstały w całości już po wojnie w latach 1945–1947. Najnowszy ówczesny przewodnik po Gdyni, Wolnym Mieście Gdańsku i Wybrzeżu wydany w 1939 r. podaje: „Przedłużenie Skweru Kościuszki stanowi Aleja Zjednoczenia z przystanią Żegluga Polskiej i będącym w budowie Domem Żeglarza”.¹² Bryła obiektu, mocno rozczłonkowana składa się z pięciu części, m.in. czterokondygnacyjnego korpusu, prostopadłej do niego części środkowej, o pięciu kondygnacjach od strony basenu jachtowego na rzucie półkola. Ten główny ryzalit został przepruty

⁹ Wydział Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta w Gdyni, sygn. akt 30/10.

¹⁰ W tym ostatnim ośrodku przejawiały się w grupie budowli FIS II. A. J. Koseski, *Zespół budowli powstałych w Zakopanem i okolicy w latach 1935–1939 z okazji mistrzostw FIS II*, „Rocznik Podhalański”, tom V, wyd. Muzeum Tatrzańskie, Zakopane 1994.

¹¹ *Konkurs na rozplanowanie Mola Południowego oraz projekt szkieletowy Ośrodka Morskiego w porcie i mieście Gdyni*, „Architektura i Budownictwo”, 1937, nr 2, s. 43–58.

¹² Przewodniki Pomiana, tom I: *Gdynia, W/M Gdańsk i Wybrzeże*, Warszawa 1939, s. 69.

czterema poziomymi pasami wielodzielnych okien i zwieńczony również półkolistym okapem, co wraz z bulajami elewacji – śmiało nawiązuje do estetyki statku morskiego.

Zakopane

Natomiast w Zakopanem, co warto zauważyć pojawił się funkcjonalizm „jakby z Gdyni” w kamienicy z lat 30. XX w. znanego zakopiańskiego aptekarza przy ul. Krupówki 35 (il. 4), którego architektura jest niezaprzeczalną „pochodną” ryzalitu Domu Żeglarza Polskiego. Dom czteropiętrowy o układzie symetrycznym, wyróżnia fasada o dwóch 3-kondygnacyjnych półkolistych wykuszach, które opasują trzy „wstęgi” wielodzielnych poziomych okien. Zachowując estetykę funkcjonalizmu w postaci horyzontalizmu otworów okiennych oraz „płynności” wykuszów o przekroju półwalca – dom ów posiada jeden akcent „stylu zakopiańskiego” – trójkątny szczyt usytuowany na osi.

Ciekawy przykład budowli z terenu górskiej stolicy Polski stanowi modernistyczny dom z około 1935 r. w narożniku ulic Krupówki i al. Piłsudskiego. Na tle przedwojennych budynków Zakopanego wyróżnia się on kubistyczną bryłą z wysokim parterem z witrynami, gdzie w okresie powojennym (jeszcze w latach 80. XX w.) mieścił się znany lokal restauracyjny „Watra”. Budynek zwraca się dwupiętrową i trójosiową fasadą o oknach z długimi metalowymi balkonami ku ul. Krupówki. Wydatny okap wydziela wysokie mieszkalne poddasze, obiegając też elewacje boczne. Modernistycznym akcentem fasady jest też długie poziome okno z balkonem poddasza. Kulminantą frontu jest stromy trójkątny szczyt z bardzo niewielką serlianą. Dach nie nawiązuje do „stylu zakopiańskiego”, a raczej do geometrii modernistycznej.

Natomiast pięknie kontynuuje „styl zakopiański” mistrza Stanisława Witkiewicza skromna willa „Bałamutka” przy ul. Jagiellońskiej 6 w Zakopanem (il. 5), położona tuż obok Antałówki i dworca kolei żelaznej. Obiekt został zbudowany w latach 20. XX wieku wg projektu nieznanego architekta. Porównując ją z willą „Pod Jedłami” na wysokiej skarpie Kozińca można stwierdzić, że „Bałamutka” reprezentuje wiernie formy „stylu zakopiańskiego”, czyli jest drewniana, szalowana „płazami”, skromnie eksponowana licznymi półkoliście zamkniętymi oknami. Jej dachy artykułują liczne załamane

okapy, a wieńczą trójkątne szczyty górne, a także ceglane wysokie kominy.

Cechą charakterystyczną kultury Podhala, także i jego estetyki był zawsze tradycjonalizm, w Zakopanem silnie utrwaliły się budowle w „stylu zakopiańskim”. Gdynia natomiast otwierała się na style i nurty całej Polski.

Podsumowanie

Architektura Polski międzywojennej była niezwykle urozmaicona – w ogólnej syntezie łączyła w spójną całość tradycjonalizm i awangardę, reprezentowane przez budownictwo Gdyni i Zakopanego. W Gdyni „królował” modernizm i funkcjonalizm, z integralną jego odmianą – „stylem okrętowym”. Wraz ze stylami narodowymi, zagościł tam także „styl zakopiański”. Zakopane natomiast do dziś utrzymało tradycję dawnej architektury Podhala, zaś modernizm i funkcjonalizm przejawiały się poza wspomnianą grupą budowli FIS II (stacje kolejek na Gubałówkę i Kasprowy, hotel na Kalatówkach, 1938 r.) na ul. Krupówki i ul. Zamoyskiego – reprezentacyjnej osi międzywojennego Zakopanego.

Bibliografia

- „Architektura i Budownictwo”, 1937, nr 2, s. 43–58.
- R. Banham, *Rewolucja w architekturze. Teoria i projektowanie w „pierwszym wieku maszyny”*, Warszawa 1979, s. 305.
- J. Heinrich, *Gdyńskie zabytki*, „Rocznik Gdyński”, 1985, Nr 6, Towarzystwo Miłośników Gdyni, s. 50.
- A. J. Koseski, *Domy jak okręty*, „Spotkania z Zabytkami”, 1991, nr 5, s. 18–21.
- A. J. Koseski, *Zespół budowli powstałych w Zakopanem i okolicy w latach 1935–1939 z okazji mistrzostw FIS II*, Zakopane, wyd. Muzeum Tatrzańskie, „Rocznik Podhalański”, tom V, 1994.
- A. J. Koseski, *Architektura osi reprezentacyjnej w Gdyni na wybranych przykładach obiektów z lat 1921–1939*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1992, s. 351–370.
- „Przewodniki Pomiana”, tom I: *Gdynia, W/M Gdańsk i Wybrzeże*, Warszawa 1939, s. 69.
- G. Ruszczyk, *Polska architektura drewniana*, W-wa Sport i Turystyka – MUZA SA, 2009, s. 215–216.
- Wydział Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta w Gdyni, sygn. akt 36/28.
- Wydział Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta w Gdyni, sygn. akt 30/10.

Antoni Jacek Koseski, dr n. hum.

GDYNIA AND ZAKOPANE – THE “ZAKOPANE STYLE”, MODERNISM, FUNCTIONALISM. PARALLELISMS AND DIFFERENCES

ANTONI JACEK KOSESKI

A general description of styles

1. The “Zakopane style”

The “Zakopane style”, like any architectural style associated with certain plans, spatial arrangements, constructions and details, was used in the area of the former Polish-Lithuanian Commonwealth in the years 1892–1939. It was one of the national styles – as were the manor style or the Polish neo-renaissance – promoted towards the end of the period the partitions. Its origins can be traced in the traditional buildings found in the Tatra Mountains and the Podhale region, best represented by two types of structures: the stone chalet, called *koliba* (e.g. in Dolina Pięciu Stawów [the Valley of Five Lakes]) and the wooden shed (e.g. in Polana Waksmundzka [the Waksmund Glade] and Hala Stoły [the Stoły Pasture]). A vital archetype was also the mountaineer’s cottage, with the interior classically divided into a hallway, a black room, a white room and a bedchamber.¹

At the turn of the 20th c. Stanisław Witkiewicz designed over a dozen wooden buildings inspired by the folk architecture of the Podhale region, labelling them as representative of the “Zakopane style”. He claimed that the style had been used in Poland much earlier, but had been superseded by other styles.

The distinctive features of the “Zakopane style” are: a pebble or granite base course, a wooden log construction with notch corner joints, and a gabled roof. As is rightly pointed out by Grażyna Ruszczyk, characteristic of such constructions is also that the beams under the eaves project beyond the side of the building. Wall faces were built of spruce beams; elevations were decorated with carved motifs of the sun, alpenstock, rosette or lily; the structure was enriched with porches and verandas. The style is represented by the major designs of Stanisław Witkiewicz: the villa “Koliba” (1892), the villa “Pod

Jedlami” (1896-97) and the chapel at Jaszczurówka (1908). They were built by Zakopane carpenters: Jan Obrochta, Józek Giewont and others.

2. Modernism, functionalism, and its *Streamline Moderne* variety

Modernism as a style in architecture is such a wide notion that it requires a separate extensive study. In general this label refers to modernity, to giving up the Art nouveau style, which in turn had given up the neo-styles, introducing the flexibility of post-antique styles, especially curving lines, ferroconcrete constructions and daring applications of glazing. A flagship example of modernism is “Dom pod Orłami” at 1 Jasna Street in Warsaw (1912-17, designed by Jan Heurich junior).

Modernism developed into functionalism, a trend in modern architecture, town-planning and interior design giving priority to the function, which determines the structure and the form. The practical and theoretical underpinnings of contemporary functionalism developed in the second half of the 19th century, when the wide-scale application of new materials (cast iron, steel, concrete, huge glaze panes) and construction types undermined the forms of traditional architecture (historical styles and eclecticism). Louis H. Sullivan, the pioneer of column-frame constructions in the USA and the leading representative of the Chicago School, maintained that the form was subject to the function and that the aesthetics of a building followed from the functional arrangement of its interiors. This idea was propagated by numerous modernist architects, in Europe particularly by Otto Wagner.

Functionalism thrived after the First World War, its major centres being Germany – especially the Bauhaus – before the country’s Nazification in 1933, the USA, with many prominent immigrants active (e.g. W. Gropius, L. Mies van der Rohe,

¹ As is rightly noted by Grażyna Ruszczyk in *Polska architektura drewniana* [Polish wooden architecture], „Sport i Turystyka” – MUZA SA, Warszawa 2009, p. 215–216.

H. Scharoun), France (T. Garnier, Le Corbusier), the Soviet Union before its Stalinization in 1932, and Holland, with the influential De Stijl group (G. T. Rietveld, J. J. P. Oud, T. van Doesburg).

The term “functionalism” was introduced by Alberto Sartoris in his work *Gli Elementi dell'Architettura Funzionale* (1932). In the mid-1930s it was already common to apply this label to all the progressive architecture of the 1920s and to the canon of its precursors listed by Sigfried Giedion.² The crowning achievement of functionalist aesthetics is its late variety, the *Streamline Moderne*.³

In 1930 in Britain Charles Burney constructed an aerodynamic rear-engine car, called the Burney Streamline, whose shape minimized air resistance as much as it was possible given the technologies available at the time. He borrowed the form from the streamlined shape of ships, hence the name of the style. In 1932 in his book *Horizons* the American architect Norman Bel Geddes called *streamlining* a model style, presenting drawings and photos of streamlined cars, buses and smooth cylindrical trains.

In Poland streamlined forms evolved in three stages. The first one were houses with glazed corners, the second one – curved lines in whole elevations, and the third, most advanced one were ship-like houses, with curved corners and bright elevations, featuring long horizontal sequences of portholes, balconies and terraces, as well as roof superstructures (often housing lift engine rooms) stylized to resemble the bridge of a ship.

Gdynia

In 1922–1939 in Gdynia houses were built in at least fifteen styles.⁴ One of them was the “Zakopane style”, represented by three buildings. The first one is the villa “Orla” at 2 Kasprowicza Street at Kamienna Góra (Fig. 1), built in 1928 for Franciszek Drobnik, a Cracow engineer; the construction was supervised by the builder B. Kowalski from Gdynia.

The villa is located on a steep slope of Kamienna Góra, on a high stone revetment. The inspiration of the Zakopane style is visible in an arcaded base course, a porch with a triangular gable and deep eaves. Due to the lie of the land the stairs in the eastern elevation, initially planned as located on the axis, were moved to the right. The building, on a rectangular plan, is partly based on a brick basement; it is a single-storey villa with a high habitable attic under a mansard roof. Its larger part (the ground floor and the attic) represents a frame construction boarded with wooden planks inside and outside. The roof is supported with queen post trusses and purlins, covered with plain tiles. The five-axis façade is symmetrical, with the ground-floor veranda placed on the axis on a profiled ground sill with arch-topped buttresses, its form corresponding with the pillars. On the attic level the veranda becomes a balcony with balusters and a double-pitched roofing supported by six well-proportioned wooden pillars connected at the top by a shingle frieze. Above it, there is a triangular gable crowned with a pinnacle with an eye-brow dormer window.⁵

A classic example of the Zakopane-style in Gdynia is the house at 28 I Armii Wojska Polskiego Street (Fig. 2). It is located on the western slope of Kamienna Góra. Unfortunately, neither the date of its construction nor the names of the designer, builder and commissioner could be established. Its proportions and form are clearly inspired by Stanisław Witkiewicz's designs. The axially-composed log house, built on a square plan, has a high plastered base course; the walls are boarded with planks imitating the texture of “Zakopane” planks. It is a one-storey house with a habitable attic, covered with a steep “Zakopane-style” hip roof, its lower part forming eaves. The roofing was made more varied by adding side hip roofs over the attics and dormers with triangular gables decorated with the motif of the sun at the front and at the back of the building. The steepness of the roof is accentu-

² R. Banham, *Rewolucja w architekturze. Teoria i projektowanie w „pierwszym wieku maszyny”* [A revolution in architecture. Theory and design in „the first century of the machine”], Warszawa 1979, p. 305.

³ A. J. Koseski, *Domy jak okręty* [Houses like ships], „Spotkania zabytkami”, no. 5, 1991, p. 18–21.

⁴ A. J. Koseski, *Architektura Gdyni w latach 1922–1939* [The architecture of Gdynia in the years 1922–1939], a doctoral dissertation supervised by Prof. A. K. Olszewski, Institute of Art of the Polish Academy of Sciences and Humanities, Warszawa

1992; idem, *Architektura osi reprezentacyjnej w Gdyni na wybranych przykładach obiektów z lat 1921–1939* [The architecture of the grand promenade of Gdynia. Selected examples from the years 1921–1939], „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1992, p. 351–370.

⁵ A valuable description of this building, with an inventory of facade detail, was provided by Jerzy Heinrich, author of a series of works on the architecture of Gdynia. Cf.: J. Heinrich, *Gdyńskie zabytki* [The historic buildings of Gdynia], „Rocznik Gdyński”, No. 6, 1985, Towarzystwo Miłośników Gdyni, p. 50.

ated with two high brick chimneys. The façade is symmetrical, with five axes on the ground floor; the entrance, placed on the axis, is accessible via dog-legged stairs located along the wall. Under the main entrance, on the axis, there is an arched cellar window placed in a blind arch in the base course; the dormer has a three-part window, mirrored by one on the ground floor; there are skylights on both sides of the entrance. After the Second World War the house was a kindergarten and since 1969 it was used by the Gdynia Sea Automobile Club.⁶

The third building with a Zakopane-style detail is also situated at Kamienna Góra, where most of the styles found in the inter-war Gdynia are represented. It is the villa at 10 Sienkiewicza Street (Fig. 3), which was owned by Prof. Witwicki and then by Colonel Stefan Lemené, an engineer. The plastered brick manor-style house was designed in 1925 (the veranda in 1929); it was built by B. Kowalski, a builder from Gdynia (who also supervised the construction of the villa “Orla”, cf. above). The first floor was added in 1933, designed by Colonel Lemené. The façade is symmetrical; there are straight flight stairs leading to a portico flanked with two columns, with a large openwork balcony above. The attic balcony is topped with a Zakopane-style gablet roof, with large eaves and a tall pinnacle.⁷

Paradoxically, the modernist architecture of Gdynia also shared some features with avant-garde houses in Zakopane. This is not a coincidence since versions of modernism and functionalism were represented in the architecture of all the inter-war Poland, from Gdynia, through Poznań, Katowice, Cracow, Lvov, Brest, Vilnius, to Zakopane.⁸

The House of the Polish Sailor at 3 aleja Zjednoczenia in Gdynia at the end of the Southern Pier was designed in 1936 by the Warsaw architects Bohdan Damięcki and Tadeusza Sieczkowski as the major part of the Sea Sailing Centre, whose layout was decided by tender.⁹ The roofed shell of the House was built in 1938–1939 while the sur-

rounding boathouses in 1945–1947. A 1939 tourist guide to Gdynia, the Free City of Danzig and Pomerania says: “Skwer Kościuszki leads into Aleja Zjednoczenia, at the end of which there is a pier of the Żegluga Polska company and the House of the Polish Sailor, still under construction”.¹⁰ The varied structure of the house is composed of five parts, including a four-storey body and a five-storey part perpendicular to it, built on a half-circle plan, facing the yacht dock. This major avant-corpse is daringly ripped with four bands of continuous windows and topped with a half-circular eave; all this, together with portholes, clearly invokes the image of an ocean liner.

Zakopane

In Zakopane, on the other hand, functionalism “as if from Gdynia” surfaced notably in a house built in 1930s for a well-known pharmacist at 35 Krupówki Street (Fig. 4). Its architecture is undoubtedly an echo of the avant-corpse of the Gdynia House of the Polish Sailor. The four-storey house of a symmetrical layout is remarkable for two three-level bays with three bands of continuous windows. Even though the structure follows the aesthetics of functionalism in the horizontal arrangement of windows and the fluid form of half-cylindrical bays, it also features a single Zakopane-style detail – a triangular gable placed on the axis.

An interesting modernist example in Zakopane is a house built in c. 1935 at the crossing of Krupówki Street with Piłsudskiego Street. Against other inter-war Zakopane buildings it is remarkable due to its cubist shape and a high ground floor with shop-windows, which until the 1980s housed the well-known “Watra” restaurant. Its two-storey three-axis façade with long metalwork balconies faces Krupówki Street. It has a high habitable attic, accentuated by wide eaves, which also surround the side elevations. Another modernist element is a long horizontal window and a balcony on the attic. The front façade culminates in a triangular gable with a small Ser-

⁶ The Department of Architecture and Building of the Municipal Office of Gdynia, signature 36/28.

⁷ The Department of Architecture and Building of the Municipal Office of Gdynia, signature 30/10.

⁸ *In zakopane the influence of modernism was greatly visible in the so-called FIS II group of buildings. A. J. Koseski, Zespół budowli powstałych w Zakopanem i okolicy w latach 1935–1939 z okazji mistrzostw FIS II* [The group of structures built in Zakopane and its vicinity in 1935–1939 in connection

with the FIS II Championships], „Rocznik Podhalański”, vol. V, Muzeum Tatrzańskie, Zakopane 1994.

⁹ *Konkurs na rozplanowanie Mola Południowego oraz projekt szkicowy Ośrodka Morskiego w porcie i mieście Gdyni* [Tenders invited for the layout of the Southern Pier and a sketch design of the Sea Centre in the port and city of Gdynia], „Architektura i Budownictwo”, 1937, no. 2, p. 43–58.

¹⁰ *Przewodniki Pomiana* [Pomian’s Guides], vol. I: *Gdynia, W/M Gdańsk i Wybrzeże*, Warszawa 1939, p. 69.

lian window. The roof does not follow the Zakopane style and reflects modernist geometry.

Witkiewicz's Zakopane style is, however, very beautifully continued by the modest villa "Bałamutka" at 6 Jagiellońska Street in Zakopane (Fig. 5), situated close to the Antałówka hill and the railway station. Designed by an unidentified architect, it was built in the 1920s. Comparing it with the villa "Pod Jedlami", located at the steep slope of Koziniec, it can be concluded that "Bałamutka" follows the Zakopane-style very faithfully: it is a boarded log construction with numerous arched windows; the roofs are defined by triangular gables and varied eaves, and accentuated by tall brick chimneys.

As was indicated above, the "Zakopane style" came to be quite widely used in Zakopane. The culture and aesthetics of the Podhale region has always been markedly traditional, while Gdynia has been open to influences from all over Poland.

Conclusion

The architecture of the inter-war Poland was greatly varied; it combined and synthesized traditional and avant-garde trends, as is demonstrated by the cases of Gdynia and Zakopane. Gdynia was dominated by modernism and functionalism, with its Streamline Moderne variety, but the Zakopane style found its place there as well, together with other national styles. Zakopane, on the other hand, has until today cultivated the architectural tradition of Podhale, while modernism and functionalism, apart

from the aforementioned group of FIS II buildings (the cableway stations at Gubałówka and Kasprowy Wierch, the hotel at Kalatówki, 1938) surfaced mostly in Krupówki and Zamoyskiego Streets, the most fashionable promenade of the inter-war Zakopane.

Translated by I. Szymańska

Bibliography

- „Architektura i Budownictwo”, 1937, nr 2, p. 43–58.
- R. Banham, *Rewolucja w architekturze. Teoria i projektowanie w „pierwszym wieku maszyny”*, Warszawa 1979, p. 305.
- J. Heinrich, *Gdynskie zabytki*, „Rocznik Gdynski”, 1985, Nr 6, Towarzystwo Miłośników Gdyni, p. 50.
- A. J. Koseski, *Domy jak okręty*, „Spotkania z Zabytkami”, 1991, nr 5, p. 18–21.
- A. J. Koseski, *Zespół budowli powstałych w Zakopanem i okolicy w latach 1935–1939 z okazji mistrzostw FIS II*, Zakopane, Muzeum Tatrzańskie, „Rocznik Podhalański”, tom V, 1994.
- A. J. Koseski, *Architektura osi reprezentacyjnej w Gdyni na wybranych przykładach obiektów z lat 1921–1939*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1992, p. 351–370.
- „Przewodniki Pomiana”, v. I: *Gdynia, W/M Gdańsk i Wyrzeże*, Warszawa 1939, p. 69.
- G. Ruszczyk, *Polska architektura drewniana*, W-wa Sport i Turystyka – MUZA SA, 2009, p. 215–216.
- Wydział Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta w Gdyni, sygn. akt 36/28.
- Wydział Architektury i Budownictwa Urzędu Miasta w Gdyni, sygn. akt 30/10.

Antoni Jacek Koseski, dr n. hum.